

ರಾಜಾನಕರುಯ್ಯಕಪ್ರಣೀತಮ್
ಅಲಂಕಾರಸರ್ವಸ್ವಮ್

ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ಪರಾಂ ವಾಚಂ

ದೇವೀಂ ತ್ರಿವಿಧವಿಗ್ರಹಾಮ್ |

ನಿಜಾಲಂಕಾರಸೂತ್ರಾಣಾಂ

ವೃತ್ತಾತ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮುಚ್ಯತೇ ||

೧

ಅನುವಾದ

ಮೂರು ವಿಧವಾದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪರಾ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಅಲಂಕಾರಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವೃತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ

ರುಯ್ಯಕನು ಮೊದಲು ಅಲಂಕಾರಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಎಂಬತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ನಾನಾ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿದನು. ಸೂತ್ರಗಳು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗಲಾರದೆಂದು ಅವುಗಳಿಗೆ ತಾನೇ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಅದರ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪರಾ, ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ, ವೈಖಿರೀ ಎಂದು ವಾಕ್ (ಮಾತು) ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು 'ಪರಾ'. ಅದು ನಿತ್ಯ. ಎಲ್ಲ ಮಾನವರಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್' ಶಕ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಾವ ಭಾಷೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಾದರೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಅದೇ ಸರಸ್ವತಿಯ ಮೂಲರೂಪ. ಅದಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಗ್ರಂಥಕಾರನ ಉದ್ದೇಶ ವಾಗ್ವಿಶೇಷಗಳಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳ ವಿವರಣೆ. ಪರಾ ನಿರಾಕಾರಾ. ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಅಥವಾ ವಿಗ್ರಹ ಇಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ, ವೈಖಿರೀ ಎಂಬವು ಸವಿಗ್ರಹಗಳು. ನಿರಾಕಾರತತ್ತ್ವವು ಸಾಕಾರವಾಗಿ ವೈಖಿರೀರೂಪದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣೇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ರಿವಿಧವಿಗ್ರಹಾಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿಶೇಷ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂಲದ ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ, ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೆ, ಸಾಧಕಬಾಧಕವಿಚಾರಣೆ ಇವೆಲ್ಲ ಇರುತ್ತವೆ. ಸೂತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಹ ಹಿ ತಾವದ್ ಭಾಮಹೋದ್ಭಟಪ್ರಭೃತಯಶ್ಚಿರಂ-
ತನಾಲಂಕಾರಕಾರಾಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನಮರ್ಥಂ ವಾಚ್ಯೋಪ-
ಸ್ಥಾರಕತಯಾ ಅಲಂಕಾರಪಕ್ಷನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಮನ್ಯಂತೇ |

ಅನುವಾದ

ಭಾಮಹ ಉದ್ಭಟ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಲಂಕಾರಿಕರು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಾರಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೂ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಗುಂಪಿನ ಒಳಗೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ

ಭಾಮಹನು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಅಲಂಕಾರಿಕ. ಇವನ ಕಾಲ ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವನಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಮೇಧಾವಿ, ರಾಮಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅಲಂಕಾರಿಕರು ಇದ್ದರೆಂದು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರದಿಂದಲೇ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆಯಾದರೂ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಭಾಮಹನಿಂದಲೇ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದ ಆರಂಭವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇವನ ಅನಂತರ ಬಂದ ಉದ್ಭಟನೂ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ ಸಂಗ್ರಹವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಕುಮಾರಸಂಭವ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಉದ್ಭಟನು ರಚಿಸಿದ್ದನು. ಪ್ರತೀಹಾರೇಂದುರಾಜನು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ(ಲಾಕ್ಷಣಿಕ), ವ್ಯಂಗ್ಯ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವ್ಯಂಗ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಯಮಾನ ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು. ಶಬ್ದದ ನೇರವಾದ ಅರ್ಥ ವಾಚ್ಯ. ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದಾಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವ ಅರ್ಥ ಲಕ್ಷ್ಯ. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥ ವ್ಯಂಗ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನ. ಇದೇ ಸುಂದರ, ಇದರಿಂದಲೇ ಮಾತು ಕಾವ್ಯವಾಗುವುದು ಎಂದು ಆನಂದ ವರ್ಧನ ಮುಂತಾದ ವಿಮರ್ಶಕರ ಮತ. ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದಾಗ, ಎಂದರೆ ಚಮತ್ಕಾರಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಾಗ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಧ್ವನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಆನಂದವರ್ಧನನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಶೃಂಗಾರ ಮುಂತಾದ ರಸಗಳೆಲ್ಲ ವ್ಯಂಗ್ಯವೇ. ಅವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರಗೊಳಿಸಲು ಅನುಪ್ರಾಸ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ ಉಪಮಾ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ ಕವಿಗಳು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಇರಬೇಕಾದುದು ರಸಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎಂದು ಆನಂದವರ್ಧನ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೂ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಲು ಬಳಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು.

ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯನ್ನು ತರುವ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳೂ ಅವರು ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರವೇ. ಅಲಂಕಾರಶಬ್ದದ ವಿಶಾಲಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ ವಾಚ್ಯೋಪಸ್ಮಾರಕ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಧ್ವನಿಕಾವ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಚೀನರು ಅಲಂಕಾರಕುಕ್ಷಿಯೊಳಗೆ ತೂರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಯಶಃ ಭಾಮಹನ ಸಮಕಾಲಿಕನಾಗಿದ್ದ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ದಂಡಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ರುಯ್ಯಕನು ಅವನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಏಕೋ ತಿಳಿಯದು. ದಂಡಿಯ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು, ಹಲವರು ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ರುಯ್ಯಕ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡದ ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲೂ 'ಧ್ವನಿಯೆಂಬುದಲಂಕಾರಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರತಿಯಮಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಅಲಂಕಾರ ಪಕ್ಷನಿಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ತಥಾಹಿ, ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಸಮಾಸೋ-
ಕ್ತಾಕ್ಷೇಪ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತ್ಯುಪಮೇಯೋಪಮಾನನ್ವಯಾದೌ
ವಸ್ತುಮಾತ್ರಂ ಗಮ್ಯಮಾನಂ ವಾಚ್ಯೋಪಸ್ಮಾರಕತ್ವೇನ
'ಸ್ವಸಿದ್ಧಯೇ ಪರಾಕ್ಷೇಪಃ ಪರಾರ್ಥಂ ಸ್ವಸಮರ್ಪಣಮ್'
ಇತಿ ಯಥಾಯೋಗಂ ದ್ವಿವಿಧಯಾ ಭಂಗ್ಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ತೈಃ|

ಅನುವಾದ

ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ, ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾ, ಸಮಾಸೋಕ್ತ, ಆಕ್ಷೇಪ, ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ, ಉಪಮೇಯೋಪಮಾ, ಅನನ್ವಯ ಮುಂತಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಮಾತ್ರವು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ 'ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದ ಆಕ್ಷೇಪ, ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸಮರ್ಪಣೆ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಮಾರಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರು (ಭಾಮಹಾದಿ ಪ್ರಾಚೀನರು) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ

ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರತಿಯಮಾನಾರ್ಥ ಇರುವುದು ನಿರ್ವಿವಾದ. ಯಾವ ಅಲಂಕಾರಿಕರಿಗೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕರಾರು ಇಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬನ್ನಿ ಎನ್ನುವುದನ್ನು "ನಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಾದಧೂಳಿಯಿಂದ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿರಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾಲಂಕಾರದ

ಉದಾಹರಣೆ. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದನ್ನು ಹೇಳದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಅಪ್ರಸ್ತುತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತವನ್ನು ವ್ಯಂಗ್ಯಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿದರೆ ಅದು ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸೆ. "ಮಾಧವನ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಶಿವನ ತಲೆವಣಿಯಾಗಿ ಬಿನ್ನಾಣಗಾತಿಯರ ಮುಖದಿಂದವಾಗಿ, ಓ ಚಂದ್ರ ಈ ಮೃಗವ ತೊರೆಯಯಾದೊಡೆ ನೀನು ದೋಷಿಯೆಂದೀ ಲೋಕ ದೂಷಿಸದೆ ನಿನ್ನೆ?" ಎಂಬ ಪದ್ಯ ಉದಾಹರಣೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಮಾತು ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸೆ. ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳ ಗಣಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ನೀನು ದುಷ್ಟನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿ ದೋಷಪಾತ್ರನಾಗಿರುವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಅದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯೋಪಸ್ಕಾರಕ. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ಒಂದು ಸ್ಪಷ್ಟದ್ವಯೇ ಪರಾಕ್ಷೇಪಃ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಲಭ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಕುಂತಾಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ (ಲಾರಿಗಳು ನುಗ್ಗುತ್ತಿವೆ) ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಜೀತನವಾದ ಕುಂತಗಳು ನುಗ್ಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಲಾರಿ ಹಿಡಿದ ಭಟರು ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ, ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಕಾರ "ಪರಾರ್ಥಂ ಸ್ವಸಮರ್ಪಣಮ್" ಬೇರೆಯದಕ್ಕಾಗಿ ಪದದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ತನ್ನನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷ" (ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿ ಇದೆ) ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿ ಇರುವುದು ಅಸಂಭವವಾದುದರಿಂದ ಗಂಗಾಶಬ್ದವು ಹೊಳೆ ಎಂಬ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೀರ(ದಡ) ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾದಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದು ಭಾಮಹಾದಿ ಪ್ರಾಚೀನಾಲಂಕಾರಕರ ಮತ.

ಕಾವ್ಯಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಾ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರೇ. ಪರಂಪರೆಯು ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಲಂಕಾರಿಕರು ಎಂದು ಕರೆದಿಲ್ಲ. ಧ್ವನಿಸಂಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಆನಂದವರ್ಧನನನ್ನೂ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಯಾದ ಕುಂತಕನನ್ನೂ, ರಸಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಯಾದ ವಿಶ್ವನಾಥನನ್ನೂ ಔಚಿತ್ಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಯಾದ ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನನ್ನೂ 'ಅಲಂಕಾರಿಕ' ಎಂದೇ ಅದು ಕರೆದಿದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೂ ಅಲಂಕಾರವೇ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ವಾದಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದರೂ ಸ್ವಯಂ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕವಿಗಳು ಶಕ್ತನುಸಾರವಾಗಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಬಳಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳು ರಸಾನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು, ಔಚಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಗಳು ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವರು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ವಿದ್ಯಾಚಕ್ರವರ್ತಿಯು

ಅವರನ್ನು ಉತ್ತಾನದೃಶಃ ಎಂದು ಹೀಯಾಳಿಸಿರುವುದು ಸತ್ಯ. ಆದರೆ ನಾವು ಅವನ ಮಾತನ್ನು ವೇದವಾಕ್ಯದಂತೆ ಪರಮಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಾರದು.

ರುದ್ರಟೀನ ತು ಭಾವಾಲಂಕಾರೋ ದ್ವಿಧೈವೋಕ್ತಃ |
 ರೂಪಕದೀಪಕಾಪಹ್ನುತಿ ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾದಾವುಪಮಾದ್ಯಲಂಕಾರೋ
 ವಾಚ್ಯೋಪಸ್ಮಾರಕತ್ವೇನೋಕ್ತಃ | ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ ತು ಸ್ವಯಮೇವ
 ಪ್ರತೀಯಮಾನಾ ಕಥಿತಾ | ರಸವತ್-ಪ್ರೇಯಃ ಪ್ರಭೃತೌ
 ರಸಭಾವಾದಿರ್ವಾಚ್ಯಶೋಭಾಹೇತುತ್ವೇನೋಕ್ತಃ | ತದಿತ್ಥಂ
 ತ್ರಿವಿಧಮಪಿ ಪ್ರತೀಯಮಾನಮ್ ಅಲಂಕಾರತಯಾ
 ಖ್ಯಾಪಿತಮೇವ |

ಅನುವಾದ

ರುದ್ರಟನು ಭಾವಾಲಂಕಾರವನ್ನು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ರೂಪಕ, ದೀಪಕ, ಅಪಹ್ನುತಿ, ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಪೋಷಕ ಎಂದು ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರ ಪ್ರತೀಯಮಾನ ಎಂದೂ ಅವನ ಮತ. ರಸವದಲಂಕಾರ, ಪ್ರೇಯೋಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ರಸ, ಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಶೋಭೆಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದೂ ಅವನು ನುಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೂ ರುದ್ರಟನಿಂದ ಅಲಂಕಾರವೆಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದಂತಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ

ಕಾಶ್ಮೀರದ ಅಲಂಕಾರಿಕರಲ್ಲಿ ರುದ್ರಟನೂ ಒಬ್ಬನು. ಇವನ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರವೂ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಯೇ ಇವನು ಎಂದು ರುಯ್ಯಕನು ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರತೀಯಮಾನವು, ಎಂದರೆ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ವಸ್ತು, ಅಲಂಕಾರ, ರಸಾದಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಂಗ್ಯವೂ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಚಮತ್ಕಾರವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ ಎಂದು ರುದ್ರಟನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೂ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿ.

ವಾಮನೇನ ತು ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನಾಯಾ ಲಕ್ಷಣಾಯಾ
 ವಕ್ರೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರತ್ವಂ ಬ್ರುವತಾ ಕಶ್ಚಿದ್ ಧ್ವನಿಭೇದೋಽಲಂ
 ಕಾರತಯೈವೋಕ್ತಃ | ಕೇವಲಂ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಪದರಚನಾತ್ಮಿಕಾ
 ರೀತಿಃ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮತ್ವೇನೋಕ್ತಾ |

ಅನುವಾದ

ವಾಮನನಾದರೂ ಸಾಧ್ಯಶ್ಯಮೂಲವಾದ ಲಕ್ಷಣೆಯ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವೆಂದೇ ಹೇಳಿ ಓದು ಧ್ವನಿಭೇದವನ್ನು ಅಲಂಕಾರವೆಂದೇ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪದರಚನೆಯ ರೀತಿ, ರೀತಿಯೇ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಅವನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವರಣೆ

ವಾಮನನು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮದ ಬಗೆಗೆ ಮೊದಲಿನ ಬಾರಿಗೆ ಯೋಚಿಸಿದ ಬಿಡು ವಾಮನನೇ. "ರೀತಿರಾತ್ಮಾ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ" ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಧಾನತತ್ವ ರೀತಿ ಎಂದು ವಾಮನ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾನೆ. "ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಪದರಚನಾ ರೀತಿ:", "ವಿಶೇಷೋ ಗುಣಾತ್ಮಾ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ರೀತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅವನು ವಿಶದಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತಾ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸುಕುಮಾರತಾ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ ಉದಾರತ್ವ, ಓಜಸ್, ಕಾಂತಿ, ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಪದರಚನೆಯೇ ರೀತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವೈದರ್ಭೀ ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಾಮನನ ಮತ. "ಸಾಧ್ಯಶ್ಯಾಲ್ಲಕ್ಷಣಾ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಃ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರವೂ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿಷ್ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣಾ, ವ್ಯಂಜನ ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅಭಿಧೆಯು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಬಾಧಿತವಾದಾಗ ಲಕ್ಷಣಾವ್ಯಾಪಾರ ಉದಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಸಾಧ್ಯಶ್ಯದ ಆಧಾರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವೆಂದು ವಾಮನನ ಮತ. "ಸಿಂಹಮಾಣವಕಃ" (ಈ ಹುಡುಗ ಸಿಂಹ) ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಕ್ಕೂ ಹುಡುಗನಿಗೂ ಸಾಧ್ಯಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಸಿಂಹದಲ್ಲಿರುವ ನಿರ್ಭಯತ್ವ, ಧೈರ್ಯ, ಆಕ್ರಮಣಕಾರಿತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಹುಡುಗನಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದು ವಕ್ರವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಲಕ್ಷಣಾವ್ಯಾಪಾರವು ಸುಂದರವಾದುದೆಂದರೆ ಚಮತ್ಕಾರಕಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಂಜನಾಮೂಲಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದರೆ ಅದು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ ಧ್ವನಿ ಎಂದು ಆನಂದವರ್ಧನನ ಮತ. ಅದನ್ನು ಅವನು ಅತ್ಯಂತತಿರಸ್ಕೃತವಾಚ್ಯಧ್ವನಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ದಾಮನನು ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅಲಂಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಲಂಕಾರ ಎಂದು ಕರೆದದ್ದು ಸರಿಯೆಂದು ರುಯ್ಯಕನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ರಸಭಾವನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಕೇವಲ ವರ್ಣಧರ್ಮರೂಪದ ಪದರಚನೆ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೂ ಹೊಂದುವ ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿತತ್ವ ಕೇವಲ ಸರಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಧ್ವನಿ, ಔಚಿತ್ಯ

ಮುಂತಾದ ತತ್ತ್ವಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ. ರೀತಿಯನ್ನು ಆತ್ಮ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ರಸಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೆ ಕರೆಯುವುದು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ ಎಂದು ರುಯುಕನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು.

ಉದ್ಭಟಾದಿಭಿಸ್ತು ಗುಣಾಲಂಕಾರಾಣಾಂ ಪ್ರಾಯಶಃ
 ಸಾಮ್ಯಮೇವ ಸೂಚಿತಮ್ | ವಿಷಯಮಾತ್ರೇಣ
 ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದನಾತ್ | ಸಂಘಟನಾಧರ್ಮತ್ವೇನ
 ಶಬ್ದಾರ್ಥಧರ್ಮತ್ವೇನ ಚೇಷ್ಟೇಃ | ತದೇವಮಲಂಕಾರಾ
 ವಿವ ಕಾವ್ಯೇ ಪ್ರಧಾನಮಿತಿ ಪ್ರಾಚ್ಯಾನಾಂ ಮತಮ್ |

ಅನುವಾದ

ಉದ್ಭಟಾದಿಗಳಾದರೂ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರೆಡಕ್ಕೂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭೇದ ಎಂದು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗುಣಗಳು ಸಂಘಟನಾಧರ್ಮಗಳು, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಧರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಲಂಕಾರಗಳೇ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನರ ಮತ.

ವಿವರಣೆ

ಉದ್ಭಟನೂ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳೂ ಗುಣ- ಅಲಂಕಾರಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಗುಣಗಳೂ ಅಲಂಕಾರಗಳೂ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಸಮಾನ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎರಡೂ ಕಾವ್ಯದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ, ವಿಷಯ ಮಾತ್ರ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ. ಗುಣಗಳು ಸಂಘಟನೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲಂಕಾರಗಳು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ. ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಭೇದ ಮಾತ್ರ, ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉದ್ಭಟಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಾಲಂಕಾರಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೇ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ.

ವಕ್ರೋಕ್ತಿಜೀವಿತಕಾರಃ ಪುನರ್ವ್ಯದಗ್ಧ್ಯ ಭಂಗೀಭಣತಿ-
 ಸ್ವಭಾವಾಂ ಬಹುವಿಧಾಂ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಮೇವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್
 ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಜೀವಿತಮುಕ್ತವಾನ್ | ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ
 ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಚ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪೇದೇ | ಅಭಿಧಾನ-
 ಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷಾ ಏವಾಲಂಕಾರಾಃ | ಸತ್ಯಪಿ ತ್ರಿವಿಧೇ

ಪ್ರತೀಯಮಾನೇ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪಾ ಭಣಿತಿರೇವ
ಕವಿಸಂರಂಭಗೋಚರಃ | ಉಪಚಾರವಕ್ರತಾದಿಭಿಃ
ಸಮಸ್ತೋ ಧ್ವನಿಪ್ರಪಂಚಃ ಸ್ವೀಕೃತಃ | ಕೇವಲಮಾ
ಉಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಜೀವಿತಂ ಕಾವ್ಯಂ, ನ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಜೀವಿತಮಾ
ಇತಿ ತದೀಯಂ ದರ್ಶನಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಮ್ |

ಅನುವಾದ

ವಕ್ರೋಕ್ತಿಜೀವಿತಕಾರನಾದರೋ ವೈದಗ್ಯ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಣಿತಿಯ ಸ್ವರೂಪವು
ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಕಾವ್ಯದ ಜೀವಿತವೆಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪದ
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೆಂದು ಅವನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಲಂಕಾರಗಳು ಅಭಿಧಾವ್ಯಾಪಾರವಿಶೇಷಗಳೇ
ಮಾತ್ರ. ಮೂರು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಕವಿವ್ಯಾಪಾರರೂಪವಾದ ಭಣಿತಿಯು
ಕವಿಕಾರ್ಮದ ವಿಷಯ. ಉಪಚಾರವಕ್ರತಾ ಮುಂತಾದ ವಿಧಗಳಿಂದ (ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ
ಸಮಸ್ತ ಧ್ವನಿಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾವ್ಯ ಎಂದರೆ ಉಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಬದುಕುವ
ಮಾತು, ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಕಾವ್ಯದ ಜೀವಿತಪ್ರಾಣ)ವಲ್ಲ ಎಂದು ಅವನ (ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಜೀವಿತಕಾರನು
ದರ್ಶನವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ

ವಕ್ರೋಕ್ತಿಜೀವಿತಕಾರ ಎಂದರೆ ಕುಂತಕನೆಂಬ ಅಲಂಕಾರಿಕ. ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯೇ ಜೀವಿ
ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅವನ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಜೀವಿತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಬೇರೆ ಅಲಂಕಾರಿಕರು
ಕಾವ್ಯದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಕುಂತಕನು ಮಾತ್ರ ಕವಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು
ಭಣಿತಿಗೆ ಎಂದರೆ ನಿರೂಪಣವಿಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಕವಿಯು ವಿಷಯವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಕುಂತಕನು
ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಉಪಚಾರವಕ್ರತಾ ಮುಂತಾದ ನೂರಾರು ವಕ್ರತಾ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರಲ್ಲಿ
ಧ್ವನಿಯ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಭಾವಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆನಂದವರ್ಧನನಾದ ಮೊದಲ
ಬಂದ ಕುಂತಕ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ಹೊಸ ತಿರುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.
ಕವಿವ್ಯಾಪಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂತಕನಿಗೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನ.

ಭಟ್ಟಿನಾಯಕೇನ ತು ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಪ್ರೌಢೋಕ್ತಾಃ
ಅಭ್ಯುಪಗತಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಾಂಶತ್ಯಂ ಬ್ರುವತಾ ನ್ಯಗ್ಭಾವಿತ-
ಶಬ್ದಾರ್ಥಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮುಕ್ತಮ್ |

ತತ್ರಾಪ್ಯಭಿಧಾಭಾವಕತ್ವಲಕ್ಷಣವ್ಯಾಪಾರದ್ವಯೋತ್ತೀರ್ಣೋ
 ರಸಚರ್ವಣಾತ್ಮಾ ಭೋಗಾಪರಪರ್ಯಾಯೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ
 ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನತಯಾಂಗೀಕೃತಃ |

ಅನುವಾದ

ಭಟ್ಟನಾಯಕನು ಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅದು ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಅಂಶ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಳ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಅಭಿಧಾ, ಭಾವಕತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೀರಿದ ರಸಾಸ್ವಾದನಸ್ವರೂಪದ ಭೋಗವೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಅವನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವರಣೆ

ಭಟ್ಟನಾಯಕನು ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ರಸನಿರೂಪಣೆಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ "ವಿಭಾವಾನುಭಾವವ್ಯಭಿಚಾರಿಸಂಯೋಗಾದ್ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇದನ್ನು ರಸಸೂತ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ರಸವಿಷಯಚಿಂತನೆ ನಾನಾಮುಖಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟನಾಯಕನ ವಿವರಣೆ ಒಂದು ಮೈಲಿಗಲ್ಲು. ಇಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವಾದ ಈ ಚಿಂತಕನ ವಿಚಾರಗಳು ನಮಗೆ ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುವೇನೋ! ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನು ರಚಿಸಿರುವ ಅಭಿನವಭಾರತೀ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸುದೈವದಿಂದ ಭಟ್ಟನಾಯಕನ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಅವನು ಹೃದಯದರ್ಪಣ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದನು ಎಂಬುದೂ ಅಭಿನವಭಾರತಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸಹೃದಯನು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಭಾವಕತ್ವ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವು ಜಾಗೃತವಾಗಿ ವಿಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣೀಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಭೋಜಕತ್ವ ಅಥವಾ ಭೋಗ ಎಂಬ ತೃತೀಯ ವ್ಯಾಪಾರ ರಸಚರ್ವಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅಲೌಕಿಕ ಆನಂದದ ಅನುಭವವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಟ್ಟನಾಯಕನ ವಾದ. ಇವನೂ ವ್ಯಾಪಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದಿ. ಇವನು ನಿರೂಪಿಸಿದ ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಧಾನವನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಭಾವಕತ್ವ, ಭೋಜಕತ್ವ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಭಟ್ಟನಾಯಕನಿಗೆ ಯಾರೂ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಲ್ಲ, ಅವನ ಹೃದಯದರ್ಪಣ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರೆದೆ ಮರೆಯಾಯಿತು ಎಂಬುದು ವಿಷಾದಾಸ್ಪದವಾಗಿದೆ.

ಧ್ವನಿಕಾರಃ ಪುನರಭಿಧಾತಾತ್ಪರ್ಯಲಕ್ಷಣಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರ -
 ತ್ರಯೋತ್ತೀರ್ಣಸ್ಯ ಧ್ವನನದ್ಯೋತನಾದಿಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ
 ವ್ಯಂಜನವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಅವಶ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತ್ವಾದ್ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ
 ಚ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾಭಾವಾದ್ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಚ
 ವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪಸ್ಯ ಗುಣಾಲಂಕಾರೋಪಸ್ಯರ್ತವ್ಯತ್ವೇನ
 ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾದ್ ವಿಶ್ರಾಂತಿಧಾಮತ್ವಾದ್ ಆತ್ಮತ್ವಂ
 ಸಿದ್ಧಾಂತಿತವಾನ್ |

ಅನುವಾದ

ಧ್ವನಿಕಾರನು ಅಭಿಧಾ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಧ್ವನನ, ದ್ಯೋತನ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುವ ವ್ಯಂಜನಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಪಾರವು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೇ ಗುಣಗಳಾದ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಚಂದಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅದಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, ಅದ ವಿಶ್ರಾಂತಿಧಾಮ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಂಥ ಸುಂದರವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೇ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವರಣೆ

ಧ್ವನಿಕಾರ ಎಂದರೆ ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಆನಂದವರ್ಧನ. ಇವನು ಕಾವ್ಯದ ಅಂತ್ಯವರ್ತಮಾನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕವಿ ಮತ್ತು ಆಲಂಕಾರಿಕ. ಭಾರತೀಯ ಕಾವ್ಯದ ಮೀಮಾಂಸಾಗಗನದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಆನಂದವರ್ಧನ. ಇವನ ಮೇರುಕೃತಿಯಾದ ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನು ಲೋಚನವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಮೂಲಗ್ರಂಥದ ಬೆಲೆ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆನಂದವರ್ಧನನ ಕಾವ್ಯವಿಮರ್ಶನನೈಪುಣ್ಯ ಅದ್ವಿತೀಯ. ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲವರು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿಧಾವ್ಯಾಪಾರವು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪದಾರ್ಥಗಳ ರಾಶಿಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ವ್ಯಾಪಾರವು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ರಾಮೋ ರಾಜಾ (ರಾಮನು ದೊರೆ) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯು (ವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಾರ) ರಾಮ ಮತ್ತು ರಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ವಿರಮಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮಾಭಿನೋ ರಾಜಾ (ರಾಮನು